

Miroslav Akmadža
Mario Jareb
Zdenko Radelić
Robert Skenderović

HRVATSKA I SVIJET 2

udžbenik za drugi razred četverogodišnjih strukovnih škola

8. izdanje

Zagreb, 2024.

Nakladnik
ALFA d. d.
Zagreb
Nova Ves 23a

Za nakladnika
Ivan Petric

Urednik
Stjepan Bekavac, prof.

Likovna urednica
Irena Lenard

Recenzenti
dr. sc. Zlatko Matijević
Josip Sraka, prof.
Stjepan Marković, prof.

Likovno i grafičko oblikovanje
Alfa d. d.

Izrada karata, ilustracija i naslovnice
Alan Prikratki
Ivan Bekavac
Tamara Cajhen

Lektorica i korektorica
Dejana Šćuric

© ALFA d. d.
Zagreb, 2024.

Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Zemljovid i korišteni u udžbeniku predstavljaju intelektualno vlasništvo Alfe d. d.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske odobrilo je uporabu ovog udžbenika rješenjem od travnja 2009., KLASA: UP/I^o-602-09/08-03/00328, URBROJ: 533-12-09-02

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001212573.

Grafička priprema
Studio za grafički dizajn Alfa

Tisak
Denona

sadržaj

I. EUROPA I SVIJET OD SREDINE 18. DO SREDINE 19. STOLJEĆA

1. RAZVOJ VELIKIH EUROPSKIH DRŽAVA U 18. STOLJEĆU	8
2. POSTANAK SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA – ROĐENJE VELIKE NACIJE	14
3. FRANCUSKA REVOLUCIJA	17
4. EUROPA U DOBA NAPOLEONA BONAPARTEA	21
5. NACIONALNI POKRETI I REVOLUCIJE U EUROPI DO SREDINE 19. STOLJEĆA	26

II. HRVATSKA OD SREDINE 18. DO SREDINE 19. STOLJEĆA

1. HRVATSKA U DOBA PROSVIJEĆENOG APSOLUTIZMA	34
2. HRVATSKA U VRIJEME NAPOLEONSKIH RATOVA	40
3. BANSKA HRVATSKA 1800. – 1835.	43
4. HRVATSKI NARODNI PREPOROD	47
5. HRVATSKE ZEMLJE U REVOLUCIONARNIM ZBIVANJIMA 1848. – 1849.	52

III. EUROPA I SVIJET U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

1. DOBA TEHNIČKIH OTKRIĆA I NOVI IZVORI ENERGIJE	58
2. EUROPSKE DRŽAVE I SAD U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA	64
3. RAZDOBLJE RAZVIJENOGA KAPITALIZMA – IMPERIJALIZMA I KOLONIJALIZMA	71

IV. HRVATSKA U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

1. HRVATSKA U OSVIT MODERNOGA DOBA (1851. – 1860.)	78
2. HRVATSKA NAKON OBNOVE USTAVNOG STANJA	82
3. HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA	87
4. HRVATSKE ZEMLJE NAKON NAGODBE	90
5. HRVATSKA U VRIJEME BANA KHUENA-HÉDERVÁRYJA	95
6. GRADIŠĆANSKI HRVATI; HRVATI U BAČKOJ I MAĐARSKOJ; HRVATSKO ISELJENIŠTVO	99
7. AUSTRO-UGARSKA VLAST U BOSNI I HERCEGOVINI	103

V. HRVATSKA I SVIJET OD POČETKA 20. STOLJEĆA DO SVRŠETKA PRVOGA SVJETSKOG RATA

1. SVIJET UOČI PRVOGA SVJETSKOG RATA	110
2. HRVATSKA POČETKOM 20. STOLJEĆA	114
3. PRVI SVJETSKI RAT – OD ATENTATA U SARAJEVU DO ULASKA SAD U RAT 1917.	118
4. PRVI SVJETSKI RAT OD ULASKA SAD-a U RAT 1917. DO SVRŠETKA RATA 1918.	122
5. HRVATSKA U VRIJEME PRVOGA SVJETSKOG RATA	125

VI. HRVATSKA I SVIJET IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

1. PROMJENE U PORATNOM SVIJETU	132
--------------------------------	-----

2. MEĐURATNI SVIJET 1920. – 1928.	136
3. OD VELIKE GOSPODARSKE KRIZE DO POČETKA DRUGOGA SVJETSKOG RATA	139
4. HRVATSKA NAKON SVRŠETKA PRVOGA SVJETSKOG RATA – OD SLOMA MONARHIJE DO ŠESTOSIJEČANJSKE DIKTATURE	144
5. HRVATSKI NAROD U RAZDOBLJU ŠESTOSIJEČANJSKE DIKTATURE (1929. – 1934.)	152
6. HRVATSKO PITANJE I NASTANAK BANOVINI HRVATSKE	156

VII. DRUGI SVJETSKI RAT (1939. – 1945.)

1. OD NAPADA NA POLJSKU DO KAPITULACIJE ITALIJE	164
2. POBJEDA UDRUŽENIH ANTIFAŠISTIČKIH SNAGA	170
3. U SJENI OSOVINE – SLOM KRALJEVINE JUGOSLAVIJE, NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA I TALIJANSKA OKUPACIJA HRVATSKIH ZEMALJA	175
4. OTPOR ANTIFAŠISTIČKE HRVATSKE	182
5. HRVATSKA U ZAVRŠNICI DRUGOGA SVJETSKOG RATA	185

VIII. HRVATSKA I SVIJET OD KRAJA DRUGOGA SVJETSKOG RATA DO DANAS

1. PORATNO UREĐIVANJE SVIJETA	190
2. SVRŠETAK HLADNOGA RATA I RASPAD SOCIJALISTIČKIH SUSTAVA U EUROPI	198
3. OBLIKOVANJE KOMUNISTIČKE HRVATSKE I JUGOSLAVIJE	203
4. STVARANJE I OBRANA REPUBLIKE HRVATSKE	213

Povijest ne smije biti teret koji moramo ponijeti ni loš savjetnik koji opravdava nasilje.
Jasques le Goff, francuski povjesničar

Proučavanju povijesti nema kraja.
G. R. Elton, američki povjesničar

*Ne zaboravite nikad biti ljudima. Puno je lakše postati glasovitiji čovjek,
nego opstati čovjekom.*
Fridrik Veliki, pruski kralj

Prouči navedene citate. Koji ti se od njih najviše sviđa? Obrazloži odgovor.

-
- RAZVOJ VELIKIH EUROPSKIH DRŽAVA U 18. STOLJEĆU
 - POSTANAK SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA – ROĐENJE VELIKE NACIJE
 - FRANCUSKA REVOLUCIJA
 - EUROPA U DOBA NAPOLEONA BONAPARTEA
 - NACIONALNI POKRETI I REVOLUCIJE U EUROPI DO SREDINE 19. STOLJEĆA

I.

EUROPA I SVIJET OD SREDINE 18. DO SREDINE 19. STOLJEĆA

Tijekom druge polovice 18. stoljeća brojni su tehnički pronalasci doveli do stvaranja novih gospodarskih i društvenih odnosa u kojima stare institucije feudalnoga društva sve više odumiru. Navedeni su se procesi najviše osjetili u zapadnoj Europi, u kojoj se tijekom 18. stoljeća može pratiti nagli razvoj gradova, tržišne privrede i kapitalizma. Europa je glavni nositelj modernizacijskih promjena, pa europske zemlje na globalnome planu postaju dominantne gospodarske i političke sile.

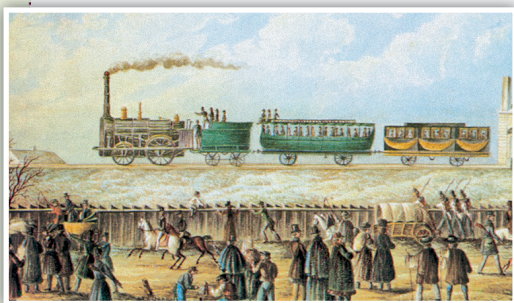
Nove profesije zahtijevaju sve obrazovanije stanovništvo, zbog čega obrazovanje postaje sve važnije. Jačanje građanstva dovelo je do njegove emancipacije, koja se najjasnije očituje kroz pojavu brojnih mislilaca čije su ideje pokrenule snažnu kritiku postojećih društvenih odnosa. Opći poziv na oslobađanje čovjeka od zaostalosti i ulazak čovječanstva u novo doba prosvijećenosti i slobode označili su nastup razdoblja **prosvjetiteljstva**. U središte filozofskog interesa prosvjetitelji stavljaju **razum** kojim je priroda obdarila čovjeka i zato njega izdižu kao mjeru svih stvari.

U isto vrijeme **apsolutistički vladari** i dalje nastoje ojačati svoju vlast i staleški sustav. Oni u tu svrhu provode brojne reforme u školstvu, gospodarstvu, javnome zdravstvu i vojsci koje poboljšavaju uređenje njihovih država. Apsolutistički vladari, plemstvo i visoki crkveni dostojanstvenici nisu se željeli odreći svoga povlaštenog položaja, premda je bogato građanstvo tražilo političku ravnopravnost, a siromašni radnici i seljaci minimum socijalne sigurnosti. Stoga su krajem 18. i tijekom prve polovice 19. stoljeća diljem Europe izbijale revolucije s ciljem rušenja starog staleškog poretka. Početkom 19. stoljeća pojavili su se i mladi nacionalni pokreti koji su zahtijevali stvaranje vlastitih država, pa je u mnogim zemljama obračun sa starim režimom bio povezan s borbom za nacionalno oslobođenje. Bio je to početak stvaranja Europe zasnovane na nacionalnim državama kakvu i danas poznajemo.

Prisjeti se! Koje su bitne odlike staleškoga društva? Kako je organizirana manufakturna proizvodnja i koji su izvori energije u njoj upotrebljavani? Koje su velike države dominirale Europom tijekom ranog novog vijeka?

Industrijalizacija je u europskim gradovima stvorila problem zagađenja okoline, posebice onečišćenja zraka

Počeci željeznice. Englez George Stephenson 1814. godine konstruirao je prvu parnu lokomotivu. Otkriće željeznice omogućilo je brže i sigurnije putovanje.

Brojne tehničke inovacije dovele su do nagla razvoja tekstilne industrije koja je postala narazvijenija industrijska grana

Prva industrijska revolucija

Brojna tehnička otkrića i novi izvori energije doveli su u drugoj polovici 18. stoljeću do prelaska s manufakturne na industrijsku proizvodnju, pa se ta pojava u povijesti naziva **prvom industrijskom revolucijom**. Nove su spoznaje zahvatile i poljoprivredu, što je omogućilo znatno veću proizvodnju hrane. Oba su procesa uzrokovala nagli porast stanovništva i masovno seljenje seljaka u grad, pa je Europu zahvatila i snažna **urbanizacija**. Navedene su promjene najizrazitije zahvatile Veliku Britaniju, a postupno su se širile i u ostale europske zemlje.

Industrijskoj revoluciji pridonijeli su brojni čimbenici koji su se istodobno pojavili u 18. stoljeću. Prije svega to je bilo stoljeće velikih tehničkih otkrića. Godine 1765. škotski inženjer James Watt uspio je usavršiti **parni stroj**, tehnički pronalazak koji je omogućio masovno širenje industrijske proizvodnje, pa se zbog toga čitavo razdoblje prve industrijske revolucije naziva „**doba pare**”. Parni su strojevi otada pokretali mlinove, vršilice, crpke za vodu u rudnicima i brodove, a njihova je primjena dovela i do otkrića novoga prometnog sredstva – **željeznice**.

Masovna uporaba parnih strojeva zahtijevala je velik izvor jeftine i pristupačne energije, koji je pronađen u **kamenom ugljenu**. Za pokretanje industrijske proizvodnje bio je potreban i velik kapital, koji se kao treći čimbenik također pojavio u to doba. Njega su stekli uspješni poduzetnici, koji su u uvjetima velikoga tehnološkog napretka, razvoja tržišta i eksploatacije kolonija zaradili velika novčana sredstva od proizvodnje ili trgovine. Tako je došlo do **akumulacije kapitala**, nužne za pokretanje velikih financijskih investicija u industriji.

Želja za uspješnijom proizvodnjom i većom zaradom zahvatila je tijekom 18. stoljeća i poljoprivredu. Stoga su se širom Europe organizirala **poljoprivredna društva** koja su poticala uzgoj novih poljoprivrednih kultura (kukuruz i krumpir), uvođenje plodoreda, upotrebu prirodnih gnojiva i druge mjere za poboljšanje poljoprivredne proizvodnje. Uspjeh svih navedenih mjera bio je toliki da se u drugoj polovici 18. stoljeća govori i o **agrarnoj revoluciji**.

Tijekom 18. stoljeća Europu je zahvatio nagli porast stanovništva koji

je nastao kao rezultat bolje opskrbljenosti hranom, brojnih medicinskih otkrića i uvođenja javnoga zdravstva. Posebice su se naglo širili gradovi, a gradsko je stanovništvo sve više raslo u udjelu ukupnog stanovništva. Velika je Britanija i u tome prethodila u odnosu na druge europske države, pa je glavni grad London tijekom 18. stoljeća narastao s 500 tisuća na više od milijun stanovnika.

Radnici su u gradovima živjeli u izuzetno teškim uvjetima, u lošim stanovima i bez osnovne zdravstvene zaštite. Većina radnika nije imala gotovo nikakvo obrazovanje, zbog čega su na tržištu rada mogli ponuditi samo svoj fizički rad. Teški uvjeti života i rada izazivali su kod njih veliko nezadovoljstvo, koje su izražavali na razne načine. Neki su radnici smatrali da su strojevi izvor njihova teška položaja pa su ih počeli uništavati. Ta se pojava naziva **ludizam**.

Voltaire

Prisjeti se. Koji su čimbenici bili ključni za pojavu industrijske revolucije? Koje su novosti uvedene u poljoprivrednoj proizvodnji?

Prosvjetiteljstvo i prosvijećeni apsolutizam

U Francuskoj je tijekom 18. stoljeća počeo razvoj intelektualne elite koja je mahom potjecala iz građanskih krugova. Zbog nagla porasta čitalačke publike izdavaštvo je u to vrijeme doživjelo pravi procvat. U takvome okruženju pojavili su se prosvjetiteljski mislioci koji su se u svojim radovima kritički odnosili prema svim negativnim pojavama u društvu. Premda je **prosvjetiteljstvo** bilo širok pokret bez organiziranog djelovanja i programa, glavna ideja koja je povezivala sve prosvjetiteljske mislioce temeljila se na nužnosti emancipacije čovječanstva od dotadašnjih autoriteta vladara i Crkve, koji su svoju zemaljsku vlast i svjetonazorsku dominaciju temeljili na dogmama. Suprotstavljajući se takvim autoritetima, prosvjetitelji su od svojih suvremenika tražili da postanu zreli, slobodnomisleći ljudi koji u prvi plan stavljaju **razum** kao jedini pravi princip ljudskoga djelovanja. Među prosvjetiteljima su najpoznatiji bili Voltaire, Rousseau, Montesquieu i Diderot.

Europski su vladari opravdavali svoju apsolutističku vlast božanskom voljom koja se nije smjela dovoditi u pitanje. No prosvjetiteljski su mislioci odbacivali takvo tumačenje, pa su se mnogi filozofi u to vrijeme bavili pojmom **suverenosti**. Osim toga, razvoj znanosti doveo je do pokušaja spoznajnoga pristupa teološkim pitanjima, pa je i učenje Crkve bilo izloženo sumnji i propitivanju. U vezi s tim problemom najviše se isticao **François Marie Arouet Voltaire** (1694. – 1778.), koji se zalagao za vjersku toleranciju.

Koje su glavne teme bile predmet interesa prosvjetiteljskih filozofa? Što su prosvjetiteljski mislioci zamjerali tadašnjemu društvenom uređenju?

Godine 1751. dvojica mladih prijatelja, Denis Diderot i Jean d'Alembert, pokrenuli su Enciklopediju (Encyclopédie), knjigu u obliku kompendija natuknica koja je trebala obuhvatiti sve ljudsko znanje. Pokretači enciklopedije na taj su način nastojali zainteresirati javnost za tehničke i znanstvene uspjehe čovječanstva, u nadi da će to potaknuti odbacivanje nazadnih ideja i usmjeriti ljude prema ovladavanju svijeta koji ih okružuje.

Njemački filozof Immanuel Kant piše o prosvjetiteljstvu:

„Prosvjetiteljstvo je izlazak čovjeka iz stanja samoskrivljene nepunoljetnosti. Nepunoljetnost je nemoć da se vlastiti razum upotrebljava bez vodstva nekoga drugog. Ta nepunoljetnost je samoskrivljena onda kad njezin uzrok ne leži u nedostatku razuma, nego u pomanjkanju odlučnosti i hrabrosti da se njime služi bez tuđeg rukovođenja. Sapere aude! Imaj hrabrosti služiti se vlastitim razumom! To je dakle lozinka prosvjetiteljstva.”

(Immanuel Kant, *Pravno-politički spisi*, Politička kultura, Zagreb, 2000., 35.)

Ekonomске teorije – merkantilizam, fiziokratizam, ekonomski liberalizam

Adam Smith

Merkantilizam je u 18. stoljeću još uvijek bio vodeća ekonomska teorija koju su prihvaćale sve velike europske države. Bogatstvo se prema merkantilističkom učenju mjerilo količinom plemenitih metala i novca kojom se trguje, zbog čega su se merkantilisti zalagali da izvoz uvijek bude veći od uvoza, jer su smatrali da u suprotnome novac odlazi iz države. Tipičan izraz merkantilističke ekonomske politike vidljiv je u uspostavi brojnih državnih **monopola**.

Mnogi su tadašnji ekonomski teoretičari kritizirali merkantilističku politiku i njoj suprotstavljali ideje **ekonomskog liberalizma**, koji je zagovarao slobodno tržište i ukidanje državnih monopola i carina. Najpoznatiji među njima bio je škotski ekonomski teoretičar **Adam Smith**.

merkantilizam

ekonomski liberalizam, fiziokratizam

Shema 1

državna kontrola tržišta

slobodno tržište

Tijekom druge polovice 18. stoljeća u Francuskoj se pojavio **fiziokratizam**, kao nova ekonomska teorija koja je zagovarala uspostavu „prirodnog ekonomskog reda”.

Za razliku od merkantilista, koji su izvor bogatstva vidjeli ponajprije u trgovini, fiziokrati su smatrali da ono leži prije svega u poljoprivrednoj proizvodnji jer je poljoprivreda gospodarska aktivnost najbolje usklađena s prirodnim zakonitostima. Osim toga, fiziokrati su, nasuprot merkantilistima, bili i za uspostavu slobodnoga tržišta. Smatrali su da će se prirodni zakoni održati samo ako se tržištu omogući potpuna sloboda. U tome su se smislu slagali sa stajalištima ekonomskog liberalizma.

Koja je razlika između teorije merkantilizma i fiziokratizma?

Znanost i umjetnost

Tijekom druge polovice 18. stoljeća započinje doba velikih znanstvenih otkrića. Ljudsko se znanje iz desetljeća u desetljeće sve više povećavalo zahvaljujući brojnim znanstvenicima koji su se bavili različitim istraživanjima. Oni su u to doba došli do brojnih otkrića, ponajviše u područjima kemije, fizike i medicine. U to se vrijeme također razvijaju i društvene znanosti, a oblikuju se i neke nove, poput sociologije. Znanost je omogućila razvoj gospodarstva (poljoprivrede, industrije), ali je poboljšala i svakodnevni život čovjeka.

U isto vrijeme na polju umjetnosti završava razdoblje baroka i rokoka. Druga polovica 18. stoljeća označena je jačanjem građanstva, koje se nadahnjuje antičkim uzorima, pa tako u Europi nastaje **neoklasicizam** – umjetnički stil inspiriran umjetnošću stare Grčke i Rima. Klasicizam je ubrzo svojom klasičnom formom ušao u arhitekturu, slikarstvo, kiparstvo i ostale umjetnosti.

Kako je znanost utjecala na život običnog čovjeka?

Velika Britanija – središte industrijalizacije i urbanizacije

Velika je Britanija nastala godine 1707. ujedinjenjem Engleske i Škotske u državnu zajednicu koja je službeno nazvana **Ujedinjenim Kraljevstvom Velike Britanije**. Velik dio tadašnjih otkrića i novih tehnologija nastao je tijekom druge polovice 18. stoljeća upravo na britanskom otočju. Mnogi povjesničari taj poduzetnički i inovativni duh povezuju s **protestantskom etikom** zapadnoeuropskoga društva koja je poticala štedljivost i marljivost, nasuprot rastrošnom i dokonom životu plemstva i građanstva u ostatku Europe.

Drugi važan čimbenik napretka Velike Britanije ležao je u političkim slobodama koje je uživalo britansko građanstvo kroz mogućnost sudjelovanja u parlamentarnom životu. Tako je Velika Britanija postala **parlamentarna monarhija**, odnosno država u kojoj je suverenost podijeljena između parlamenta i kralja. Brojne **kolonije** diljem svijeta bile su treći važan čimbenik u gospodarskom i tehnološkom napretku Velike Britanije. Golem kapital koji se iz njih slijevao u privatne i državne blagajne omogućio je osnivanje brojnih poljoprivrednih društava, akademija znanosti, tehničkih škola i drugih institucija koje su stvarale **znanstvenu i tehnološku prednost** britanskog imperija pred ostalim državama Europe i svijeta.

Koji su politički čimbenici pomogli razvoju Velike Britanije?

Zemljovid Jamesa Cooka s ucrtanom Australijom. Kapetan Cook je 1770. otkrio Australiju i tako Velikoj Britaniji priskrbio posjed nad velikim kontinentom. Australija je desetljećima bila nerazvijena kolonija, poznata kao zemlja u koju su se deportirali kriminalci, prostitutke, skitnice i politički zatvorenici.

Uspon Rusije na istoku Europe

Petar Veliki poticao je razvoj obrta i proizvodnje

Katarina II. Velika (1762. - 1796.)

Rusija je potkraj 17. stoljeća bila nerazvijena zemlja sa zastarjelim feudalnim društvenim ustrojem. Velika gospodarska nerazvijenost i loš državni aparat prisilili su ruske vladare u 18. stoljeću na široke reforme. U tim su se reformama istaknuli Petar Veliki i Katarina Velika, pod čijim je vodstvom Rusija uspjela sustići ostale velike europske države u vojnom i gospodarskom razvoju. Snažne vojne reforme omogućile su ovim vladarima osvajanje novih teritorija, pa se Rusija u njihovo vrijeme proširila uzevši na zapadu velik dio Poljske, otevši Osmanlijama na jugu Krim i velik dio današnje Ukrajine, a na istoku prisvojivši Kamčatku i Aljasku.

Na čelu Rusije našao se 1689. godine car Petar I. (1682. – 1725.), koji će zbog svojih velikih državničkih sposobnosti ostati poznat kao **Petar Veliki**. Car je najprije odlučio modernizirati državnu upravu po uzoru na europske zemlje. Proveo je strogu centralizaciju države i uspostavio jako činovništvo sastavljeno iz redova plemstva, ali i od nekih ljudi iz nižih društvenih slojeva, čime je u prvi plan stavio odanost caru i državi.

Brojne reforme Petra Velikog bile su vezane uz unapređivanje gospodarstva. Svjestan nedostatka stručnjaka, car je dovodio sa zapada na stotine majstora, inženjera i umjetnika koji su unaprijedili vojsku, gospodarstvo i umjetnost. Posebice ga se dojmila važnost pomorstva i brodogradnje, zbog čega je odlučio od Rusije stvoriti snažnu pomorsku silu. Pobijedivši u ratu protiv Švedske, Petar Veliki je Rusiji osigurao izlaz na Baltičko more, pa je na ušću rijeke Neve 1703. godine osnovao novi grad Sankt Peterburg.

Nakon smrti Petra Velikog na ruskom se prijestolju izmijenilo nekoliko slabijih vladara sve do dolaska na vlast **Katarine II. Velike**. U vanjskoj politici carica je Katarina nastavila voditi ekspanzivnu politiku i uspješno je proširila granice već ionako velika carstva. Najviše je ratovala s Osmanlijskim Carstvom. U tim je ratovima uspjela steći velik dio današnje Ukrajine, zajedno s poluotokom Krimom, čime je osigurala Rusiji izlaz na Crno more.

Koje je teritorije Osmanlijskog Carstva uspjela osvojiti Katarina Velika?

Pruska – stvaranje nove europske sile

Nijemci su početkom 18. stoljeća živjeli unutar granica Svetoga Rimskog Carstva Njemačkog Naroda (skraćeno Svetoga Rimskog Carstva), koje se sastojalo od više od tri stotine slobodnih gradova, grofovija, kneževina i kraljevstava. Tadašnja Kneževina Pruska nastala je ženidbenim vezama pruske kneževske obitelji Hohenzollern koja je početkom 17. stoljeća pod svojom vlašću imala Markgrofoviju Brandenburg i Kneževinu Prusku. Jačanje pruske države započinje s **Friedrichom Wilhel-**

mom Hohenzollernom, koji je u povijesti ostao upamćen kao „veliki knez izbornik”. Godine 1701. Pruska je proglašena kraljevinom, a njen tadašnji vladar postaje prvim pruskim kraljem, **Friedrichom I.** Nakon njega na vlast je došao Friedrich Wilhelm I., poznat kao „kralj vojnik”. On je uspostavio snažnu profesionalnu vojsku, koja je imala važnu ulogu u životu pruske države. Tako velik utjecaj vojske u Pruskoj naziva se „pruski militarizam”.

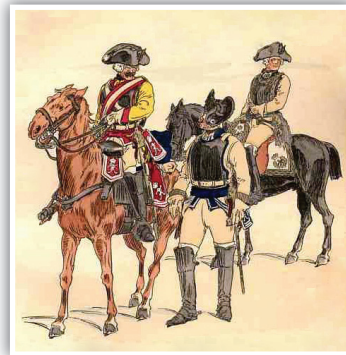
Najpoznatiji pruski vladar 18. stoljeća bio je **Friedrich II. Veliki** (1740. – 1786.). Nadahnut prosvjetiteljskim idejama sebe je nazivao „prvim slugom države”, pa je u Europi postavio novi uzor vladara – **prosvijećenog apsolutista** – koji je, doduše, zadržao apsolutističku vlast, ali je nastojao svoju vladavinu voditi na korist čitave države i svih svojih podanika. U vrijeme njegove vladavine Pruska je sudjelovala u Ratu za austrijsko nasljedstvo (1740. – 1748.) i u Sedmogodišnjem ratu (1756. – 1764.). Iskoristivši unutrašnju političku krizu susjedne Poljsko-Litavske Unije, Pruska je inicirala dogovor s Rusijom i Habsburškom Monarhijom prema kojem su te tri europske sile u tri navrata (1772., 1792. i 1795.) međusobno podijelile cjelokupni poljski teritorij. Tako je Pruska uspjela spojiti svoje dotad teritorijalno odijeljene dijelove na račun poljske države, koja je zbog navedenih podjela nestala s političkog zemljovida Europe.

Objasni pojam „pruski militarizam”.

Francuska

Apsolutizam francuskoga kralja Luja XIV. (1643. – 1715.) postao je obrazac vladavine koji su u 18. stoljeću preuzeli mnogi europski vladari. Izjava koja mu se pripisuje: „Država, to sam ja!” najbolje oslikava položaj apsolutističkog vladara koji je mogao tvrditi da osobno utjevljuje državu zato što je njegova vlast bila gotovo neograničena. Luj XIV. je vladao samostalno, uz pomoć **kraljevskog vijeća** koje je imalo samo savjetodavnu ulogu. U njegovom vladanju izuzetnu je ulogu igrao dvorac Versailles, na kojem je tako organizirao društveni život da su svi plemići koji su željeli u državi imati nekakvu važnost bili prisiljeni stalno boraviti blizu kralja. Okupivši tako oko sebe cjelokupno plemstvo, kralj ih je mogao lakše nadzirati, što mu je omogućilo stvaranje centralizirane države. Takav oblik apsolutizma zove se **dvorski apsolutizam**. Njegovi nasljednici, Luj XV. i Luj XVI. u svemu su ga nastojali slijediti. Provodili su brojne reforme gospodarskog uređenja države, koje su doista pomogle povećanju državnih prihoda. Međutim, rastrošnost dvora i veliki ratni troškovi stvarali su velike novčane probleme.

Objasni što je dvorski apsolutizam.

Pruska je vojska u 18. i 19. stoljeću bila uzor moćne i dobro uvježbane profesionalne vojne sile

Luj XIV.

POSTANAK SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA – ROĐENJE VELIKE NACIJE

Prisjeti se koje su zemlje sudjelovale u otkrivanju američkoga kontinenta. Kako su velika geografska otkrića utjecala na gospodarstvo i život u Europi?

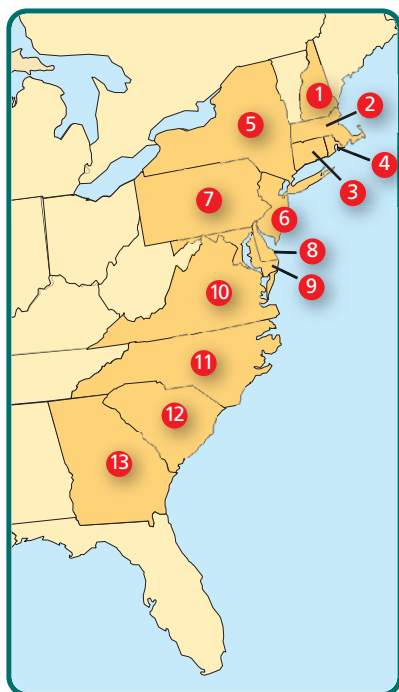
Kolonizacija Amerike

Dan zahvalnosti. Veliki nacionalni praznik u Kanadi i SAD-u čuva uspomenu na prvu žetvenu svečanost doseljenih puritanaca s broda Mayflower.

Trinaest američkih kolonija

- 1 New Hampshire
- 2 Massachusetts
- 3 Connecticut
- 4 Rhode Island
- 5 New York
- 6 New Jersey
- 7 Pennsylvania
- 8 Delaware
- 9 Maryland
- 10 Virginia
- 11 Sjeverna Carolina
- 12 Južna Carolina
- 13 Georgia

Tijekom 17. stoljeća europski su narodi počeli intenzivno naseljavati istočnu obalu Sjeverne Amerike. Stare kolonijalne sile, Španjolska i Portugal bile su orijentiranije prema Srednjoj i Južnoj Americi, pa su Španjolci na prostoru Sjeverne Amerike zadržali jedino područje Kalifornije, Meksika i Floride. Nasuprot tomu, francuska i engleska kolonijalna nastojanja na sjevernoameričkom kontinentu imala su mnogo više uspjeha. Francuzi su kolonizaciju Amerike započeli osnivanjem kolonija u Quebecu, na području današnje Kanade, dok su Englezi naseljavali istočnu obalu današnjih Sjedinjenih Američkih Država. U to se vrijeme osnivaju brojni danas poznati gradovi, poput New Yorka, Philadelphije i Bostona.

Suparništvo Francuske i Engleske oko premoći na moru i oko brojnih kolonija diljem svijeta došlo je do svojega vrhunca u vrijeme Sedmogodišnjeg rata (1756. – 1763.). Tijekom toga rata sukob se prenio i na američki kontinent, na kojem je ostao poznat kao **Francuski i indijanski rat**.

Polovicom 18. stoljeća na istočnoj obali Sjeverne Amerike nalazilo se već 13 američkih kolonija. Glavne gospodarske djelatnosti sjevernih kolonija nisu bile jako unosne. Tamošnji su se stanovnici bavili trgovinom krznima i kožom, uzgojem žita, kukuruza, stočarstvom, ribolovom i obrtom. Južne su se kolonije bavile mnogo unosnijom plantažnom proizvodnjom duhana, pamuka i indiga. Proizvodnja je naglo rasla, pa se već početkom 17. stoljeća u tim kolonijama pojavio problem nedostatka radnika. Taj je problem riješen uvođenjem ropske radne snage iz Afrike, pa prvi **crni robovi** stižu u američke kolonije već 1619. godine. U isto vrijeme u kolonijama se pojavljuju i prvi znakovi kulturnog i prosvjetnog uzdizanja, o čemu svjedoči i osnivanje sveučilišta u **Harvardu**, prve visokoškolske ustanove na području današnjih Sjedinjenih Američkih Država, 1636. godine.

Tko su bili prvi naseljenici u američkim kolonijama? Kojim su se gospodarskim djelatnostima bavili? Kako se suparništvo Francuske i Engleske prenijelo na američki kontinent?

Rat za neovisnost 1775. – 1783.

Američke su kolonije bile u potpunosti podčinjene britanskoj vlasti. Podčinjenost je bila jasno izražena u poreznim obvezama i gospodarskim odnosima. Kolonije su bile prisiljene prihvaćati sve nametnute poreze i zakone, a na njih nisu mogle utjecati jer nisu imale predstavnike u Britanskom parlamentu. Takav odnos prema matičnoj zemlji izazivao je među stanovnicima američkih kolonija sve veću ogorčenost.

Godine 1773. zbilo se događaj poznat kao **Bostonska čajanka**. Bostonski su trgovci u gradskoj luci organizirali napad na brodove natovarene čajem Britanske istočnoindijske kompanije, koja je imala monopol na njegov uvoz u američke kolonije. Grupa kolonista prerušeni u Indijance jedne se večeri krišom ukrcala na brodove i pobacala sanduke čaja u more. Ovaj je događaj potaknuo među kolonistima masovnu pojavu bojkota britanske robe. Godine 1775. napetosti su prerasle u oružani sukob britanske vojske i vojnih snaga američkih kolonija koje je predvodio general George Washington.

Američke su kolonije 1774. godine sazvale zajednički kongres u Philadelphiji. Taj je kongres 4. srpnja 1776. proglasio Deklaraciju neovisnosti. Trajna vrijednost njezine poruke učinila je Deklaraciju jednim od najpoznatijih povijesnih dokumenata, na čijim se temeljima i danas zasnivaju univerzalna načela slobode, jednakosti i prava naroda na samoodređenje. Zbog toga se 4. srpnja u SAD-u slavi kao **Dan neovisnosti**. Nakon što je i Francuska ušla u rat na strani Amerikanaca Britanci su morali pristati na potpisivanje mira. Godine **1783. u Parizu** je **sklopljen mir** čijim je potpisivanjem Velika Britanija priznala neovisnost Sjedinjenih Američkih Država.

Koji su ekonomski uzroci sukoba između američkih kolonija i Velike Britanije?

Državno uređenje Sjedinjenih Američkih Država

Godine 1787. u Philadelphiji je donesen **Ustav SAD-a**. Prema tome ustavu državna je vlast čvrsto razdijeljena na zakonodavnu, sudbenu i izvršnu. Zakonodavnu vlast obnaša Kongres SAD-a, koji se sastoji od Senata i Zastupničkoga doma, sudbenu vlast ima Vrhovni sud, a izvršnu vlast predstavlja predsjednik države, koji se zajedno s potpredsjednikom bira na razdoblje od četiri godine. Ustav je, osim toga, definirao SAD kao **federaciju**, odnosno saveznu državu. Prvi predsjednik SAD-a postao je George Washington, prema kojem je kasnije imenovan i novoizgrađeni glavni grad.

Posljedice Američkog rata za neovisnost bile su velike za čitav svijet. Sjedinjene Američke Države bile su prva **građanska ustavna država**

Shema 2

Stanovništvo američkih kolonija

1640. g.

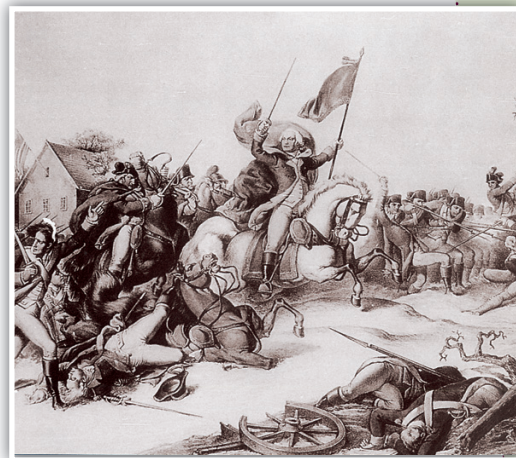
oko 45 000

1700. g.

oko 200 000

1776. g.

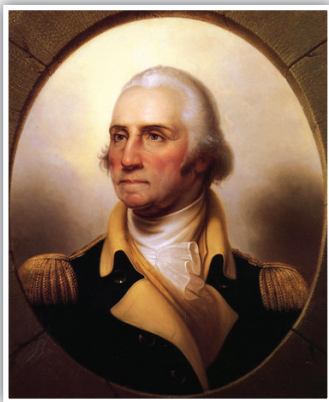
oko 1,5 mil.

General George Washington, zapovjednik vojnih snaga američkih kolonija u borbi protiv britanskih snaga

Deklaracija neovisnosti, 4. srpnja 1776. godine

George Washington, prvi predsjednik SAD-a

Američki su Indijanci bili žrtve brojnih progona i ubojstava, oko čega se danas vode mnoge rasprave među povjesničarima

i u tome smislu prva moderna građanska **nacija**. Stoga je američka građanska borba za neovisnost i politička prava postala uzor svim kasnijim građanskim pokretima i revolucijama koje će se u Europi pojaviti u 19. stoljeću. Ipak, ne može se reći da je američka država zaista bila društvo demokracije i slobode jer u njoj žene još uvijek nisu imale pravo sudjelovanja u političkom životu, još uvijek je postojalo i robovlasništvo, a i prema Indijancima se vodila politika progona i diskriminacije.

Zašto je Američki rat za neovisnost bio od svjetske važnosti? Zbog čega se za američko društvo u to vrijeme ipak ne može reći da je bilo demokratsko?

Osvajanje Divljeg zapada

Odmah nakon oslobođenja od britanske vlasti Sjedinjene Američke Države započele su svoje teritorijalno širenje na zapad. Već 1803. godine vlada SAD-a od Francuske je kupila Louisianu zapadno od rijeke Mississippi i time znatno proširila granice svoje države.

Brojni novi europski kolonisti nadirali su u unutrašnjost sjevernoameričkoga kontinenta u potrazi za novom zemljom i eksploatacijom prirodnih bogatstava. Američka je vlada štitila nove naseljenike i stalno prisiljavala Indijance da se sele u udaljene krajeve. To je izazivalo sukobe Indijanaca s američkom vojskom i kolonistima, ali domoroci u tome sukobu nisu imali nikakvih izgleda. Od 1838. od 1839. trajala je posljednja selidba indijanaca južnih Cherokee poznata kao 'Put suza'.

Kako je američka kolonizacija Divljeg zapada utjecala na Indijance?

Iz povijesnih vrela

Uvodni dio američke Deklaracije neovisnosti, 4. srpnja 1776. godine kaže:

„Kad, tijekom čovječanskih zbivanja, postane nužno za koji narod raskinuti političke sveze što su ga vezale uz drugi i zauzeti među zemaljskim silama poseban i ravnopravan položaj na koji ga ovlašćuju zakoni prirode i narav Božja, dužno štovanje mišljenja čovječanstva zahtijeva objavu razloga što su ga naveli na odcjepljenje.

Mi držimo ove istine samorazumljivim: svi su ljudi stvoreni jednakima i obdareni od svojeg Tvorca određenim neotudivim pravima, među kojima su život, sloboda i potraga za srećom. Radi očuvanja tih prava vlast se uspostavlja među ljudima, što izvodi svoje pravedne ovlasti iz suglasnosti onih kojima vlada, a kad god bilo koji oblik vlasti postane razoran za te ciljeve, tada je pravo građana izmijeniti je ili napustiti i uspostaviti novu vlast, što će se temeljiti na tim načelima i ustrojiti u takvom obliku kakav im izgleda najprikladnijim za ozbiljenje njihove sigurnosti i sreće”.

(Ustav Sjedinjenih Američkih Država, ur. Branko Smerdel, Panliber, Osijek, 1994., 19.)

Gospodarska kriza izazvana stalnim ratovanjem i rastrošnim životom na dvoru dovela je u Francuskoj do nezadovoljstva koje se 1789. godine pretvorilo u revoluciju. Poklič „Sloboda, jednakost, bratstvo” sadrži u sebi cjelokupni politički program te revolucije čiji su se nositelji borili za ukidanje staleške podjele i uvođenje građanske ravnopravnosti.

Kriza starog poretka

Francusko je društvo potkraj 18. stoljeća bilo sastavljeno od triju staleža. Prvi je stalež činilo svećenstvo, drugi je bio plemićki stalež, a trećem su pripadali građani, seljaci i radnici. Pripadnici prvog i drugog staleža u to su vrijeme činili samo oko 2% od ukupno više od 26 milijuna Francuza, pa je treći stalež činila velika većina stanovništva Francuske. To tradicionalno, staleško društveno uređenje, naziva se **starim poretkom** (*ancien régime*). Apsolutistička vlast francuskoga kralja Luja XVI. zapala je potkraj 18. stoljeća u tešku krizu. Pripadnici trećega staleža najnezadovoljniji su bili povlaštenim statusom prvog i drugog staleža, prije svega zbog toga što su oni bili oslobođeni plaćanja poreza. Nezadovoljstvo stanovništva dovelo je do izbijanja revolucije. Na njezino su čelo stali ljudi nadahnuti idejama prosvjetiteljstva.

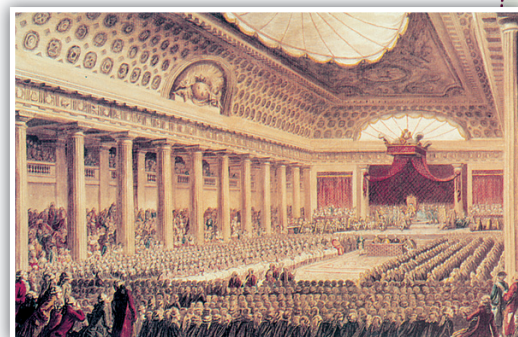
Koji su društveni slojevi bili nezadovoljni postojećim društvenim uređenjem u Francuskoj i zašto?

Početak revolucije

Godine 1788. financijska je kriza u Francuskoj doživjela svoj vrhunac, zbog čega je država morala proglasiti bankrot. Kralj je bio prisiljen uvesti nove poreze za koje je trebao odobrenje **Skupštine državnih staleža**, pa ju je odlučio sazvati 1789. godine. Zastupnici trećeg staleža tražili su na Skupštini uvođenje novog načina glasovanja, koji bi ih izjednačio s prvim i drugim staležom, ali je njihov prijedlog odbijen. Zbog toga su odlučili sazvati novu **Narodnu skupštinu**, kao jedinstveno, zajedničko zakonodavno tijelo s predstavnicima svih triju staleža, pa su pozvali ostala dva staleža da im se pridruže. Već na početku njena rada zastupnici su donijeli odluku o sastavljanju ustava, zbog čega je 9. srpnja 1789. Narodna skupština proglašena **Narodnom ustavotvornom skupštinom**. Kralj je bio prisiljen prihvatiti novonastalo stanje, ali je istodobno u okolici Pariza počeo okupljati vojsku.

Suvremena karikatura prikazuje pripadnika trećeg staleža pod teretom pripadnika prvog i drugog staleža

Skupština državnih staleža

Napad na Bastilleu 14. srpnja 1789.

Zbog nespremnosti prvog i drugog staleža na promjene, ali i zbog teških društvenih prilika, među građanima Pariza rastao je nemir. Dana 14. srpnja 1789. godine taj se nemir pretvorio u napad na tvrđavu Bastilleu, u kojoj je bio smješten gradski zatvor. Ubrzo se oružana pobuna protiv kraljevske vlasti proširila čitavom Francuskom. Zato se **pad Bastille smatra početkom Francuske revolucije**, a 14. srpnja u Francuskoj slavi kao nacionalni praznik.

Zašto je kralj Luj XVI. odlučio sazvati Skupštinu državnih staleža? Zašto je treći stalež sazvao novu Narodnu skupštinu?

Za društvo slobodnih i ravnopravnih građana

U Narodnoj ustavotvornoj skupštini doneseni su brojni zakoni koji su u potpunosti izmijenili dotadašnje društveno uređenje Francuske. Najvažnija među odlukama skupštine bila je **Deklaracija o pravima čovjeka i građanina**, koja je ostala najpoznatiji dokument Francuske revolucije. Ona je definirala načela jednakosti i ravnopravnosti kao temeljna načela koja su trebala biti ugrađena u sve zakonske odredbe i na temelju kojih je trebalo počivati cjelokupno društveno uređenje. Pored Deklaracije, za ukidanje staleškog sustava i uspostavu države ravnopravnih građana bio je važan i zakon o ukinuću feudalnih odnosa. Revolucionari su željeli promijeniti i položaj Katoličke crkve, koja je prema novim zakonima bila u potpunosti podčinjena državnim vlastima.

U jesen 1791. Narodna ustavotvorna skupština donijela je **prvi francuski ustav**. Prema tome ustavu, državna je suverenost proizlazila iz naroda, a kralju je pri donošenju zakona ostavljeno jedino **pravo veta**. Osim toga, uvedena je podjela na zakonodavnu, izvršnu i sudbenu vlast, a država je podijeljena na departmane (okruge), čime su nestale stare povijesne pokrajine.

Nakon proglašenja ustava Narodna ustavotvorna skupština mijenja svoje ime u **Zakonodavnu skupštinu**. Najveću političku moć u Zakonodavnoj skupštini imali su **žirondinci**, predstavnici bogatoga građanstva. Nasuprot njima najjaču opoziciju činili su **jakobinci**, koji su predstavljali sitno građanstvo. Sukob žirondinaca i jakobinaca obilježio je sljedećih nekoliko godina revolucije.

Europske vladarske kuće gledale su sa zabrinutošću na zbivanja u Francuskoj. Posebice su nezadovoljne bile Pruska i Habsburška Monarhija, koje su počele pripremati vojsku za obračun s francuskim revolucionarima. Proturevolucionarne su snage bile u vezi i sa samim kraljem, koji je u lipnju 1791. s obitelji pokušao pobjeći iz zemlje, ali je uhvaćen i vraćen u Pariz.

Koja su temeljna politička načela usvojena u Deklaraciji o pravima čovjeka i građanina?

Kraljica Marija Antoaneta, žena Luja XVI. Kada su pariške žene došle pred Versailles protestirati zbog nestašice hrane, kraljica je navodno izjavila: „Ako nemaju kruha, neko jedu kolače”. Premda nije potvrđeno da je Marija Antoaneta to doista i rekla, anegdota svjedoči o tome kako su Francuzi doživljavali kćer Marije Terezije, koja je u brak s Lujem XVI. ušla radi uspostavljanja dobrih političkih odnosa između Francuske i Habsburške Monarhije.

Jakobinska vladavina terora

Godine 1792. Francuska je zaratila s Habsburškom Monarhijom i Pruskom, čiji su vladari bili najodlučniji u slamanju revolucionarnih snaga. Polovicom iste godine antirevolucionarne su se snage bez većih gubitaka približile Parizu, pa je u gradu rasla bojazan od propasti revolucije. Slabost i neodlučnost žirondinaca iskoristili su jakobinci, koji su uspjeli izboriti raspuštanje Zakonodavne skupštine i osnivanje novoga predstavničkog tijela nazvanog **Nacionalni konvent**. Dana 20. rujna 1792. odigrala se odlučujuća **bitka kod Valmyja** u kojoj je francuska revolucionarna vojska uspjela poraziti habsburško-prusku koaliciju. Pobjeda kod Valmyja pokazala je da je inicijativa jakobinaca imala pozitivan učinak na revolucionarnu vojsku, a revolucija je bila spašena. Dan nakon te pobjede, 21. rujna 1792., odlukom Nacionalnog konventa ukinuta je monarhija, a Francuska je proglašena **republikom (Prva republika)**. U međuvremenu je sud proglasio kralja krivim zbog veleizdaje i kaznio ga smrtnom kaznom. Luj XVI. je u siječnju 1793. godine kao običan građanin Luis Capet smaknut na giljotini u Parizu, a nekoliko mjeseci poslije na isti je način pogubljena i njegova supruga Marija Antoaneta.

Zbog teških političkih prilika i problema s organizacijom obrane jakobinci su u lipnju 1793. nasilno zbacili žirondinsku vlast i osnovali **Odbor javnog spasa**. Iste godine donijeli su i novi **ustav**, kojim je uspostavljeno opće pravo glasa, doduše samo za muškarce. Ukinuli su i sva preostala feudalna davanja, a seljacima su dali vlasništvo nad zemljom, čime su zadali i zadnji udarac feudalnim odnosima. Posebice su se snažno okomili na Katoličku crkvu i kršćanstvo, nastojeći uvesti novu državnu vjeru utemeljenu na deističkom vjerovanju. Radikalni obračun jakobinaca sa svim protivnicima doveo je do brojnih progona, suđenja, zatvaranja i ubojstava, pa je zavladao **državni teror** koji je stvorio opći strah i nesigurnost. Procjenjuje se da je u samo dvije godine jakobinske vladavine smaknuto više od 40 000 ljudi.

Radikalne mjere oduzimanja imovine, državni teror i progon kršćanstva izazvali su revolt kod mnogih ljudi. Dana 27. srpnja 1794. jakobinci su svrgnuti s vlasti, a njihov vođa Robespierre je uhićen i pogubljen dan poslije. Vlast su ponovno preuzeli žirondinci, koji nisu kanili udovoljiti svim socijalnim zahtjevima najsiromašnijih slojeva, ali su u državu uveli stabilnost i mir. Godine 1795. donesen je novi **ustav**. Prema njemu je izvršna vlast povjerena **Direktoriju** sastavljenom od pet članova. Ustavom je ukinuto opće pravo glasa, pa je ponovno na snagu stupio birački zakon prema imovinskom cenzusu.

Zašto su žirondinci godine 1793. izgubili podršku francuskog stanovništva? Što se željelo pokazati time što je Luj XVI. osuđen na smrt kao običan građanin?

Maximilien Robespierre, vođa jakobinaca

Sankilot, pripadnik najsiromašnijega dijela građanstva

Stvaranje francuske nacije

Marseljeza, revolucionarna pjesma koja je kasnije postala francuskom državnom himnom

Proglašenje republike dovelo je u političkom životu Francuske do početka novoga doba – doba nacije. Stari staleški sustav, u kojem su svi državljani Francuske bili podanici kralja, zamijenjen je konceptom građanske države u kojem građani kao nositelji državne suverenosti zajedno čine **naciju**. To je bila doista revolucionarna promjena koja je kod svih francuskih građana stvorila novi odnos prema sebi samima. Poklič „Živjela nacija!” postao je poklič novoga samosvjesnoga građanstva, koje je iz njega crpilo snagu za borbu protiv antirevolucionarnih snaga. Čvrsto uvjereni da je oduzimanje suverenosti vladaru i njegova predaja u ruke naroda važna stečevina, Francuzi su i svoja osvajanja po Europi branili obrazloženjem da zapravo oslobađaju europske narode od apsolutističkih vladara i da na taj način šire vrijednosti Francuske revolucije.

Kako su Francuzi opravdavali svoja osvajanja europskih država?

Iz povijesnih vrela

Iz Deklaracije o pravima čovjeka i građanina 1789. godine:

Čl. 1 Ljudi se rađaju i ostaju slobodni i jednaki u pravima. Društvene se razlike mogu temeljiti samo na općoj koristi.

Čl. 2 Cilj je svakog državnog udruživanja zaštita prirodnih i neotuđivih prava čovjeka. Ta su prava: sloboda, vlasništvo, sigurnost i otpor protiv ugnjetavanja.

Čl. 3 Porijeklo svakog suvereniteta počiva u biti u narodu. Ni društvo ni pojedinac ne može vršiti vlast koja ne proistječe izričito iz njega.

(Marija Pavičić, *Francuska revolucija – izabrani izvori*, Školska knjiga, Zagreb, 1963.)

izvor

Shema 3

